

Берlach О. П.

кандидат архітектури, доцент,
Волинський національний університет імені
Лесі Українки

МАЛЯРСЬКІ ОСЕРЕДКИ НА ВОЛИНІ ПЕРІОДУ РЕНЕСАНСУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Анотація. Дослідження відображає основні історичні напрямки формування і розвитку малярських осередків на території Волинської землі, її мистецькі зв'язки, специфічні особливості.

Ключові слова: малярські осередки, малярство, ікона, мистецтво.

Аннотация. Берlach О.П. Малярные ячейки на Волини периода ренессанса в контексте развития художественного наследия Украины. Исследование отражает основные исторические направления формирования и развития художественных центров на территории Волынской земли, ее художественные связи, специфические особенности.

Ключевые слова: малярные ячейки, живопись, икона, искусство.

Abstract. Berlach O.P. Painter cells on Volhynia of period of renaissance in the context of development of artistic legacy of Ukraine. Research shows the main areas of historical formation and development of artistic centers in the Volyn land, its artistic connections specific features.

Keywords: brush cells, paintings, icons, art.

Постановка проблеми. Волинські осередки малярства – одна із найяскравіших сторінок української культури. Їх розквіт, підґрунтям якого були традиції започатковані епохою Київської Русі, припадає на XVI-XVII століття і відкриває широке поле можливостей науковців по новому оцінити місце і роль малярської спадщини Волині в мистецькій культурі України.

Аналіз останніх досліджень дає підстави констатувати, що твори малярських осередків Волині привертають до себе особливу увагу науковців на протязі XIX-XXI ст. На особливу увагу заслуговують наукові праці співробітників музею Волинської ікони з питань реставрації творів майстрів минувшини Волині, та плідна праця наукових центрів дослідження Волинської ікони: інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ХДАДМ, інститут «Укрзахідпроектреставрація», ВНУ та ін., продовжують і доповнюють розгорнуту роботу в загальнонауковому контексті охоплюючи територію Волинської губернії.

Мета дослідження. На основі архівних документів, праць науковців, експонатів музею Волинської ікони, провести аналіз формування малярських осередків на Волині.

Результати дослідження.

Перші відомості про діяльність на території Волині малярських осередків свідчить той факт, згідно з люстрацією 1606-1663 років серед ремісничих цехів був і малярський. У Луцьку майстри-цеховники вперше згадуються у 1545 р. в зв'язку з будівництвом та оздобленням церкви Святого Дмитра на території Окольного замку. Проте нотатка, що збереглась стосується власне будівництва та декорації, а майстри у джерелі не вказані. Жителем Луцька був перший представник волинської школи майстрів-ремісників – Фідір, творча діяльність якого зафіксована офіційними документами. Федір – майстер значиться в інвентарній книзі міста як платник податку від власного будинку та “отремесла”. До кінця XVI ст., згідно архівних документів, Федір з Луцька був єдиним майстром-цеховиком, що працював каменярем, теслярем та займався малярством [6].

Попередній аналіз документальних джерел до історії мистецького життя на українських землях показує, що мережа малярських осередків на Волині стає реальною, починаючи з кінця XVI ст. Першим волинським майстром, ім'я якого збереглося в історії, є Тишко-іконник з Володимира [6]. В королівському акті підтвердження та розширення магдебурського права Володимиру-Волинському надається право мати цехи “столярні з малярними”. Це перша поза – Львовом нотатка про професійне об'єднання майстрів малярства на волинських землях.

Плідно працював на Волині маляр Коханович з Дермані. Популярністю користувався луцький майстер Стась, який виконував “різні малярські роботи в палацах та замках” [6]. Наявність даних імен в документальних джерелах характеризує швидше не стільки напрямок розвитку образотворчого мистецтва в регіоні, а скільки зростання соціального статусу життя. Художники високо оцінюються поряд з іншими ремісниками як професіонали малярських справ. При цьому важливо констатувати, що на Волині замовники віддавали перевагу вітчизняним майстрам, а не іноземним.

Надійшла до редакції 20.09.2011

Відповідно до архівних матеріалів, наприкінці XVI – на початку XVII ст. у Луцьку працює маляр Тихон [6]. Напевно, він був не єдиним майстром малярської справи у місті, але на жаль, відомостей про інших місцевих художників даного періоду не збереглося. Все це свідчить про досить скромний характер луцького малярського осередку.

У XVI – на початку XVII ст. мережа малярських осередків набуває досить значного розповсюдження у містах Волині. Крім Луцька, документи фіксують майстерні малярських справ у містах Ковелі, Острозі, Володимирі-Волинському, Кременці, Корці, Ратному, Турійську, Михнівці, Доросинях. Крім того, були свої малярські майстерні при монастирях, зокрема, при Білостоцькому, Загорівському, Михнівському. Збережені документальні матеріали знайомлять нас лише з окремими фактами діяльності волинських майстрів і далеко не повно відтворюють цехове життя на території Волині.

Характерно, що народні майстри мали досить широкий діапазон професій. Так, у структурі Ковельської міської майстерні 14 червня 1670 року Андрій Дробніч склав присягу як цех-майстер ремесел “каменярського, гефтарського, столярного, римарського, золотарського, слюсарського, ковальського та інші до того цеху належних” [6].

Важливе значення для розвитку духовності та культури не лише на Волині, а й на всіх українських землях, мали осередки релігійних майстерень в Острозі. Документально підтверджено імена шести острозьких майстрів, які виконували переважно каменярські, столярні та малярські роботи. Четверо з них – Харитон, Лазко Гаврилович, Дашко та Духтич – мали “дошки убогіє” “за листом на улице зарванської” [6]. Крім них в місті жили та працювали майстри Богдан та Федір, які виконували замовлення “столярні, теслярські, але віддавали перевагу малярній справі”. До острозьких майстрів – цеховиків того часу певною мірою можна віднести Гриця Івановича із Забудова – учня званого Львівського майстра Лавріна Пухали [3].

Як показує аналіз відомостей про наявність та діяльність майстрів ремісничих майстерень на Волині, вони займалися не лише професійною діяльністю, а й посідали вагоме становище в системі органів самоуправління. Так, вище згаданий зодчий Федір з Луцька займав відповідальні посади в органах місцевого самоврядування упродовж десяти років. Ковельський тесляр та маляр Олександр Іванович, який працював у першій половині XVII ст., певний період займав посаду бургомістра [5].

Волинське малярство є продовженням Київської школи. Поєднання міцних традицій давнього українського мистецтва з деякими елементами європейського професіоналізму й витворило ту своєрідну стилістичну течію, котра робить тогочасний живопис України неповторно оригінальним. Саме з цієї течії бере початок мистецтво відомого українського живописця Йова Кондзелевича.

Кондзелевич довгий час жив і працював на Волинській землі. Він був монахом Білостоцького монастиря, проживав у Луцьку, Дубно, Городищі, Локачах, Сирниках.[4].

До сьогодення дійшло цілий ряд композицій цього визначного майстра.

Основою на вивчення творчості малярських осередків на території Волині складають ікони, що збереглися та представляють найвизначніші пам’ятки волинської школи малярства, дають уявлення про розвиток професійного малярства періоду формування нової художньої системи в українському мистецтві в останні чверті XVI століття та її утвердження і розвиток впродовж XVII ст. Найранішою пам’яткою та виразником традицій малярства волинської школи XVI ст. є монументальна ікона «Спас у славі». (рис.1).

Не менш вражають величчю та високою професійністю, аскетичністю і статичністю образів, строгістю форм, абсолютною вправністю у лініях рисунку, скрупкульозністю у передачі деталей твори майстрів кола «Волинського іконописця 1630 року», ікони: « Розп’яття » (рис.2), « Богородиця Одигітрія » (рис 3), « Покрова ».

Перехідний характер від традицій XVI ст. до нового стилю мають ікони «Розп’яття з причастям», «Моління», майстер продовжує традиції попередньої епохи в поєднанні з новими прийомами живописного зображення, реалістичність образу, золоте тло, гравійоване рослинним орнаментом, стає характерною ознакою волинського іконопису .

Найвищий рівень розвитку професійності в малярських осередках Волині початку XVII ст. засвідчує ікона «Спас», пензля відомого українського майстра Йова Кондзелевича, яка належить до групи найранішніх у спадщині українського малярства намісних поясних ікон Спаса.

Малярські осередки представляють групи ікон з Ковельщини, Рудки-Козинської, Доросині, Турійська, Боблів, які об’єднуються навколо датованої 1630 року ікони « Святого Георгія з житієм ».[4].

Про зв’язки малярського осередку луцького регіону з традиціями київського мистецтва свідчить ікона « Моління ».

Наведені відомості стосуються передусім майстрів, які постійно жили і працювали на території Волині та приймали безпосередню участь в мистецькому житті регіону. Архівні матеріали дають можливість суттєво розширити уявлення про творчі контакти волинських майстрів з малярами інших регіонів України і яскраво висвітлюють своєрідне місце Волині у системі мистецьких взаємозв’язків між українськими землями. Незважаючи на немалу кількість майстрів та розгалужену мережу майстерень на волинських землях, очевидно, що їх не вистачало для задоволення зростаючих потреб. Тому однією з найхарактерніших особливостей еволюції малярства на Волині є значна активність приїжджих майстрів – вихідців з інших малярських осередків, за наявними відомостями найчастіше в регіоні працювали львівські майстри [1]. У контексті львівських контактів волинських ремісників підтверджено перебування у Луцьку Войцеха Стефановського та Андрія Малковича. Крім цього на Волині працювали Григорій Пошкович із Сучави, самбірський майстер Федуско.

Про взаємозв’язок, малярські контакти з регіонами Галичини і Холмщини свідчать відповідно

Рис.1. Спас у славі.

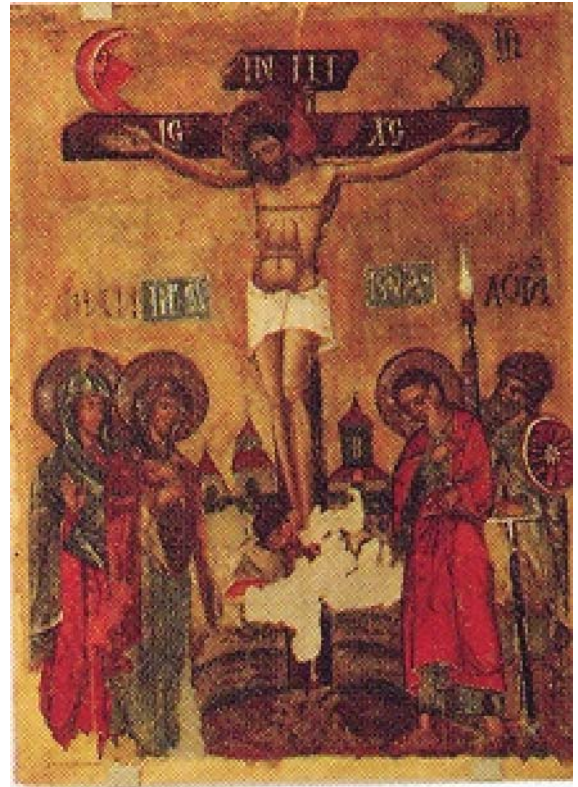

Рис. 2. Розп'яття.

Рис. 3.
Богородиця
Одигітрія.

Рис. 4.
Спас.

ікони «Спас» (рис. 4) і «Іоаким і Анна» (рис.5) першої половини XVII ст.

Слід відмітити, що характер архівних матеріалів про майстрів волинського малярства стосується, в переважній більшості, світських виробників, професійна діяльність яких розгорталась в системі міського цехового ремесла та приміських районах. У мистецькому житті Волині, як і українських землях в цілому, у XVII ст. домінує світське будівництво, хоч церковне зберігає своє вагомe значення. Всі малярські

та інші види робіт замовлялись знатними та заможними міськими жителями, шляхтичами.

Так, у Троїцькій церкві монастиря оборонного значення с. Межиріччя частково збереглися настінні розписи початку XVII ст., що складає один із важливих аспектів існування при монастирі малярської майстерні.

Одночасно з міськими ремісничими майстернями на Волині працювало багато сільських майстрів, які займались в першу чергу оздобленням культових

Рис. 5. Іоаким і Анна.

споруд. Бригади малярів комплексно виконували роботи під керівництвом старшого майстра, який добре володів малярськими справами. Після закінчення робіт по оздобленню храму його ім'я виکارбовувалось, або вирізалось на одній із стін, або ікон храму.

Так, науковцями інституту “Укрзахідпроект-реставрація” при дослідженні храмів Волині XVII ст., яке проводилось перед розробкою проектної документації на реставрацію, виявлено ряд різьблених коштів, які засвідчують авторство на розпис даних пам'яток. [4].

У Троїцькій церкві початку XVII ст. у комплексі монастиря-фортеці в Дермані, на стінах та склепіннях збереглися темперні розписи кінця XVII ст., які засвідчують, що роботи проводились під керівництвом майстра Б. Федіра. Творчість волинських народних майстрів та малярів складає один з важливих аспектів мистецького життя українських земель. Притаманна українській мистецькій культурі традиційна відсутність авторських підписів на творах XVI – XVII ст. ставить даний аспект історико-мистецьких досліджень в особливі умови, які неможливо вирішувати без архівних джерел.

Найбільший малярський осередок на початку XVII ст. діяв у Острозі [2]. Згідно з документами, у XVI ст. малярськими справами займались переважно в монастирях. Але на початку XVII ст. ікони та розписи виконують на лише в монастирських осередках, а й руками окремих майстрів, які були тісно пов'язані з новим середовищем – міщанством та ремісництвом. На Волині, як і на Україні взагалі, це була активна суспільна та культурна сила, співзвучна носіям нового ренесансного світогляду. Цей світогляд істотно змінив ставлення людства до земного буття і погляд людства на взаємодію між ним і світом небесним. Якщо в період середньовіччя ікону розуміли як образ духовної суті божества, що підлягав усталеним канонам у зображенні, то тепер в іконі, в образах святих з'являються риси реальної земної людини. Майстри починають наділяти лики святих фізичною красою,

одягати їх у вбрання XVI – XVII ст. Цей процес, в першу чергу, можна прослідкувати в іконах Острожчини: “Борогодиця Одигітрія”, “Різдво Богородиці” з замку в Острозі, “Юрій Зміборець” з монастиря в Дермані, “Богородиця Одигітрія” з Троїцького монастиря в с. Межиріччя та ін. [3].

Крім майстрів-цеховиків, що займались столярними та малярними справами, на Острожчині працюють майстри локальної спеціалізації – церковні живописці. Це Іван Ставрович, який на початку XVII ст. розписує іконостас в Дермані, маляр Петро, живописець Дашко, які мали досить широке поле діяльності як церковні живописці [2]. Вони, з врахуванням соціальних, політичних та духовних факторів, вносять вікони елементи реалізму. Візантійські типи облич поступово замінюються українськими, які приваблюють не лише духовною, а й земною красою. Замість суворості та аскетизму в новостворених образах з'являються риси доброзичливості та лагідності. В іконописі почали широко використовувати елементи декору: посріблення, позолочення тла, гравійовані та різані по левкасу орнаменти, що характеризують епоху ренесансу.

Висновок. При малочисельності фактів та відомостей про майстрів волинського живопису XVI – XVIII ст. можливо скласти певне уявлення про творчу діяльність малярських осередків Волині та особливості її розвитку. Документальні джерела, хоч далеко не рівномірно, охоплюють волинський історико-культурний регіон і подають окремі розрізнені факти з його мистецького життя. Вони переконливо дозволяють функціонування на території Волині розгалуженої мережі малярських майстерень. Це вказує на спадковість малярських традицій в регіоні і стверджують функціонування певної системи, яка була впроваджена в попередній час і про яку, на жаль, конкретних відомостей досить мало. Характерною особливістю волинського малярства даного періоду – митці управлінського походження. Ця риса волинських малярських осередків пов'язана з особливостями історичної долі Волині, яка у складі Великого князівства Литовського зберігала повну автономію і завдяки цьому довгий час уникала польського натиску, який почався лише після прийняття люблінської унії.

Література:

1. Александрович Володимир. Малярі та мережа малярських осередків Волині XVII ст. // Володимир Александрович: Тези III Всеукраїнської наукової конференції. – Луцьк, 1996. – С. 5-13.
2. Александрович Володимир. Мистецьке середовище Острога, епохи академії (1570 – 1630 рр.) // Володимир Александрович: Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 62.
3. Берлач О.П. Принципи історико-архітектурного формування фортифікаційних комплексів Волині // О.П. Берлач: Дис. канд. арх... – Львів, 2008. - С. 119-122.
4. Музей Волинської ікони в Луцьку / Путівник. – Луцьк: Медіа, 2003. – 16 с.
5. Овсійчук В. А. Українське мистецтво XIV-першої половини XVII століття. / В. А. Овсійчук – К.: Мистецтво, 1985.- 168с.
6. Центральний обласний архів у м. Луцьку. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 7. – Арк. 17, 19.